

TRAUMA, TEST, NYELV

Borbély Szilárd *A Testhez című kötetének traumaértelmezése*„Mert testben élni maga a halál”¹

Borbély Szilárd *A Testhez* című művét sokan és sokféle megközelítésben értelmezték már, s a kötet végtelen gazdagságának és sokrétűségének köszönhetően számos alapos és érvényes interpretáció született, amelyeknek többsége nemcsak kifejezetten a kötetre, hanem Borbély egész költészetére, annak alakulására, gondolati-poétikai kérdésfeltevéseire irányul.² A címben megjelölt téma és szempont ezért némileg összegzés kíván lenni a trauma pszichológiai és kulturális fogalmára koncentrálni, ám a kötet traumát érintő és e fogalom segítségével megközelíthető kérdésfeltevései és vonásai nem függetlenek – és nem is függetleníthetők – más, a műveket legalább ekkora mértékben meghatározó jegyeiktől, problémaköröktől, sőt az összefüggések szorosan összecsomósodnak. Amellett, hogy a trauma konkrétan, pszichopatológiailag leírható működését tekintve is látványosan jelen van, erre a referencializálható jelenlétre számos más réteg, jelentés és funkció épül. Borbély a traumát olyan eszközként, nyelvezetként, beszéd- és kifejezőmódként is használja, amelynek segítségével a nyelvre, a költészetre, az identitásra, a testre, sőt az emberi létezésre vonatkozó kérdések is feltehetőek. A trauma és a poszttraumas stressz tünetei, amelyeknek költészetbeli, versbeli jelenléte még ma sem nevezhető teljesen szokványosnak, jelen esetben, ahogy talán látható lesz, jóval átvittebb problémakör kiindulópontjai és hordozói.

Az *Ódák & Legendák* alcímmel megjelent kötet két műfaji hagyományt is dekonstruál, külön-külön is, de a kétféle műfaj és a stílusukban, beszéd- és megszólalásmódjukban, szubjektumkezelésükben is kétféle szövegek közös kötettségbe rendezése, kompozíciója tovább bonyolítja mind e műfajokhoz, mind a test témájához való viszonyt. A két műfaj közül csak a legendákhoz kapcsolódnak közvetlenül traumák. A szerző a középkori műfaj epikus karakterét megőrizve, a szentség spirituális centrumát azonban félretéve a *Legenda Aurea*-ból merített történetekben, jellemzően harmadik személyű legenda-parafrazisokban a testet állítja középpontba, ahogy az egyéni traumákat felsorakoztató abortusz-, vetélés- és női holokauszt-történetek is a test kiszolgáltatottságától, a női testet érő hatásoktól indulnak. Ismert, hogy a jórészt egyes szám első személyű legendákhoz, élettörténetekhez a *Legenda Aurea* mellett a *Sós kávé* című zsidó nők által írt elbeszéléskötetből és az *Asszonyok álmában síró babák* terápiais céllal készített kötet gyász-történeteiből merített a szerző.³ A szentek életének történetei, a holokausztemlékezet és a trauma-elbeszélések a közös műcsoportba helyezve azonos kompozicionális szintre kerültek, az élet-halál, szent és szent-

¹ *Testben élni, Halotti Pompa*, 82.

² Branczeiz Anna: Traumatikus élmények szignálja. Borbély Szilárd *A Testhez* című kötetének traumanyelvéről. <http://aszem.info/2016/12/traumatikus-elmények-szignalja/>; Krupp József: *Testben élni. Jelenkor*, 2011/3; Szűcs Teri: Antianyag gyilkosoknak. *Kalligram*, 2010/10; Krusovszky Dénes: Hangot ad a húsnak. *Műút*, 2010/22; Kulcsár-Szabó Zoltán: Traumatizált grammatika Borbély Szilárdnál. *A Testhez. Alföld*, 2016/7.

³ *Sós kávé. Elmeséltetlen női történetek*. Gyűjt. és szerk. Pécsi Katalin, Bp., Novella, 2007; Singer Magdolna: *Asszonyok álmában síró babák. Születés és gyász*. Bp., Jaffa, 2006.

ség nélküli stb. szembenállások mellett jóval erősebb a háromféle legendatípus átfedése, párbeszéde, amit a prózaversek formája és nyelvezete, a valamiképpen traumatizált szereplők egymásba hajló történetei, hasonló sorsa is érzékeltetnek. Emellett Borbély a kötetbeli legendákhoz roncsolt, rontott nyelvet társított, míg az ódák szimbolikus-allegorikus, „kikerekített” költői nyelven íródtak, erős opozícióban az előbbivel.

Trauma, test, nyelv szinte szétszalazhatatlanul erős összefüggéseit már a görög eredetű kifejezés ‘seb, sérülés, nyílás’ jelentései is hordozzák, Aleida Assmann⁴ például a traumát mint testbe írt emlékezetet határozza meg. Ezt a sebet tárja fel a borító. Joel-Peter Witkin fényképén a levágott szárnyak sebhelye mint testre írt, testre kitett trauma jelenik meg, a „fotókódba zárt” „megalázott test” mint az ember alapképlete a Witkin-képre írt *Woman once a bird* című záróversben kap reflexiót. A fotó és a vers által létrejövő keretes szerkezet a testet és a traumatizált nőt, embert zárja be, kódolja versbe, kompozícióba, ez a fajta enkapszuláció is jelzi a téma, a trauma feloldhatatlanságát. A kötet *A vőlegény* című három részes versben tárja fel a sebet: *A szeretet sebe*, *A szív megsebzése* („Úgy érzem, lelkem mélyén örökre nyitott seb tátong”), *A lélek vérző sebe*. Borbélynál az egyes művek, különösen a legendák, egy-egy látható – nyelvi – sebként vannak jelen, test, trauma és nyelv összefüggő viszonyrendszereként.

Az egyéni erő fizikai vagy lelki traumára adott válaszok nagy része biológiai szinten érkezik, testi, idegrendszeri, vegetatív működést érintő reakciók és tünetek formájában mutatkozik. Ezek között kiemelt helyen állnak az artikulációt, beszédet, nyelvi kompetenciát, az emlékek nyelvi hozzáférhetőségét és elmondhatóságát gátló, befolyásoló testi és lelki szimptomák. Ezek számtalan formában és nyelvi szinten megjelenhetnek a poszttrauma stressz három tünetcsoportjában, a zavartság, elfojtás és túlérzékenység kategóriáiban. Ilyen módon érthető, hogy a trauma megfogalmazása, hétköznapi vagy művészi nyelvi leképeződése is valamilyen nyelvet érintő sérülés, csonkolttság, zavar alakjában nyilvánul meg.

Ezek közül a tipikus traumatünetek közül Borbély többet is a nyelvi megformálás elemévé tett *legendáiban*, s ezek a jelentés első, leginkább referenciális szintjén a személyt ért trauma tüneteiként azonosíthatók. A beszédszerveket érintő dadogás, elakadás, kényszeres ismétlés az artikuláció képtelenségét, a test diszfunkcionalitását, a grammatikai, szintaktikai hibák, a töredékes, tómondatokra szorítókozó nyelvhasználat pedig a lelki sérülést jelzi. Borbély poétikájának, a nyelv és különösen a lírai nyelv alkalmatlanságának, a jelölők bizonytalanságának kontextusában tárgyalja ezt a kérdés Kulcsár-Szabó Zoltán *Traumatizált grammatika Borbély Szilárdnál* című tanulmányában: „[a] jelek ugyanis, amelyek a létet a nyelvben tartják (vagy rögzítik), maguk viszont instabilnak mutatkoznak, a grammatika esetleges hibáinak vagy defektjeinek vannak kiszolgáltatva, és Borbély költészete valóban meglehetősen súlyt fektet arra, hogy ezt a hibás grammatikát poétikailag értékesítse”.⁵ A „lét dadogása” mellett Borbély legendáit is jellemzik a trauma elmondásának nehézségét érzékeltető, a narratív szintet érintő nyelvi eltávolító, elfojtó gesztusok is, mint a személytelenség, reflektálatlanság, érzelemmentesség. Továbbá az élmények és emlékek egyéni verbális megformálása helyett a gépies véletlenszerűségeken, mímelte nyelvi konvenszuson alapuló nyelvhasználat kerül előtérbe, ami megmutatkozhat ismert nyelvi kliésék, panelek ismétlésében, de falszifikációban vagy a traumatikus élmény fedőtörténetekkel való eltakarásában is. Az ismert nyelvi fordulatok ismétlése például *A Dunába* című

⁴ Takács Miklós Aleida Assmannra hivatkozva emeli ki a pszichológiai értelemben vett traumával (PTSD) kapcsolatban, a test a stressz zavarban szenvedő személy akarata ellenére bármikor felidézi a traumatikus emléket. Vö. Takács Miklós: A trauma „vándorló” fogalmáról. *Debreceni Disputa*, 2009/5, 5. A szerző hivatkozása: Aleida Assmann: *Der lange Schatten der Vergangenheit. Erinnerungskultur und Geschichtspolitik*. München, C. H. Beck, 2006, 94.

⁵ Kulcsár-Szabó: i. m., 53–54.

legendában figyelhető meg, amelyben József Attila *A Dunánál* című ódájának ismert fordulatai fedik el a veszteség valóban személyes nyelvi megformálását. A nő történetének elemét képező folyó mintha tudat alatt idézné fel a költő verssorait; az én névmás felesleges, hibás használata végigvonul a versen mint a vallomás és őszinteség erőltetésének, erőlködésének jelzése, s ezáltal simulhat bele a legenda szövegébe az „Én úgy vagyok, hogy súlyos betegségekkel küzdök” átirat és a József Attila-vers további sorai.

A dadogás *A tízezer* című szöveg traumatizált jelensége. A Zsanett-ügyként ismert, rendőrök által elkövetett nemi erőszak esetét újramondó történetben a rendszeresen, funkció nélkül betoldott határozott névelők egyrészt az orális szexre is kényszerített nő beszéd-szerveinek traumatizáltságát, az artikuláció és a történetek kimondásának nehézségét, gátoltságát érzékeltetik: „majd a hátam mögé került valaki és A le A / rántotta rólam a nadrágomat és megerőszkolt A egy bő / farmer volt A le lehetett rólam rántani a nadrágot A nagyon / bő A alapból volt A bő volt rám a bugyi A félre lett / húzva” (*nagybetűs kiemelések tőlem* – V. B.). A kulcsmózzanatok felidézésekor katonánna, rendszertelenné váló nyelvet, dadogást a *bő* jelző ismétlésével fokozza a szerző, amelynek rövid hangalakját akár az undorhoz is lehet társítani, de akár a bő farmerre „átruházott” okként is értelmezhető, amely nem segíti a védekezést („védekeztem amennyire a / tőlem telt”). A határozott névelők felesleges és helytelen használata a grammatika felszámolására is példa, más szintaktikai hibával, például az illogikus szórenddel együtt a vers épp a megerőszkolás felidézésének pillanatában kakofonikus jellegűvé válik. Az elbeszélés akadozása, ritmikus kattogása a történet folyamatosságát számolja fel, a széttördelt prózafelület felszínére teríti a sérülést. Másrészt a feleslegesen beékelt névelők az általuk felvezetett kifejezések hiányát, (seb)helyét is jelzik, tehát egyben túl is mutatnak a fizikai tüneteken, így nemcsak a trauma helyét, eltörölt emlékét, nyelvi gátját hordozzák, hanem ezen túl a hiány poétikájának irányába is mutatnak. *A tízezer* jelentőségét és jelentéseit *A Névelőhöz* című, a kötetben e történetnél jóval korábban szereplő óda előlegezi meg. A névelő mint a megnevezés, jelentés előtti jelölő a tudattalan nemlét és a tudatos létezés határán van, „mint a lét előtti magzat”. *A Névelőhöz* intézett óda „a grammatika valamiféle ontológiáját igyekszik megragadni, ezúttal a nyelv ama képességét előtérbe állítva, hogy annak, még mielőtt az általa megjelölt tárgyak létét kijelenti vagy visszaigazolja, bizonyos értelemben magának is jelen kell lennie”.⁶ A „nyelvbé tartó jel”, „a van dadogása” mintha előreutalna *A tízezer* szövegére, de az elvont, filozofikus óda és a traumát közvetíteni próbáló legenda együttesen veti fel a Borbély számára problematikus (líra)nyelvvvel kapcsolatos kételyeket.

A trauma beütésének, kulcspillantának hasonlóan erős nyelvi megjelenítése más szövegre is jellemző. Az élőbeszédben gyakori hanyagságok, nyelvtani hibák írott szövegben szerepeltetve felerősödnek, illetve a felhasznált forrásokkal összevetve az is látható, hogy a rontás, nyelvrongcsolás a költői intenció része, Borbély poétikájának eszköze. Ilyen a határozott névelő elmaradása, a „-ban”, „-ben” helyhatározóragok helyett a „-ba”, „-be” alak használata, a helytelen szórend *A matyóhímnzés* és *A Dunába* szövegeiben. Szintén rendkívül erős hatást kelt *A szemeteskosár* című legenda, amelyben a szerző az egyes szám első személyű igeragok végét csonkolja, az elmaradó „-m” hangok ily módon harmadik személyű vagy ahhoz közelítő ragozást, igealakokat hoznak létre, mindez a rögzíthető jelentések felszámolását, az érveszítést, a történet éntől való eltávolítását és általánossá – harmadik személyűvé – tételét egyaránt érzékelteti. „Huszonöt éves volta, épp feleannyi, mint most. Csak / úgy történtek velem dolgok. Nem én irányította / életem, és azt hitte, ez így normális. Férfihez mente. / Dolgozta. Mellette Közgázt végezte. És este / holtfáradtan.” A személyragok hiányára még inkább rámutatnak a személyes névmás és az első személyű birtokos személyjel helyesen használt alakjai (velem, életem). Az igék hiányos-

⁶ Uo. 52.

sága, befejezetlensége a huszonöt évvel korábbi életesemények lezárhatatlanságára, a trauma jelenlétére is utal. A csonkolás, elhagyás bizonyos ígéretekre, segédigéretekre is kiterjed a történet elmesélhetetlenségének jelzésképpen: „Kislány lett volna, utólag sajnós, / még ezt is meg [tudtam]. Ha élne, Nórának hív... [nám/nánk] Ma is fáj, / mikor névnapja lenne... Orvosom abortusz napjára / szabadságra [ment]. Nem kívánt jelen lenni. Pár nappal később / behív[ott], amikor azt hitte, már nem jöhet rosszabb. Közölte, / ki kell venni méhem, különben meghal. Huszonhat / évesen fel se [fogtam], csak azt értette meg, hogy soha nem / [lehet] gyereke.” (A szemeteskosár) (kiegészítések tőlem – V. B.) Ennek színté inverze, ahogy erről már esett szó, A Dunába című legenda esetében az én névmás gyakori, váratlan helyeken történő elhelyezése, ami a magyar nyelvben sok esetben erősnek, erőszakosnak érzékelhető, mindez szintén az önazonosság elvesztését, az énhez való viszacsatolás sérültségét érzékelteti.

A gátolt tudatot, az érzelmileg feldolgoz(hat)atlan élményeket a szűkszavúság, a rövid mondatok (A matyóhímnés, A szüzesség), a reflexiók nélküli, szenvedetlen, érzelmentes elbeszélés mód érzékelteti, az élmény, emlék a maga valójában megközelíthetetlen. Szintén a traumatizált nyelv rontottságához sorolhatók a prózaverseket időnként, váratlanul elárasztó belső rímek, főleg ragrímek és asszonáncok, amelyek szintén a katatón ismétlés, az automatizmus, az érzelmentes monotonia, a külvilág felé csak torz módon közvetíthető, kényszeresen újramondott narratívák benyomását keltik (A matyóhímnés, A kanárísárga, A dinnye, A Nefejejcs).

Már az eddig felsoroltakból is sejthető, hogy a legendák traumatikus állapotokat ábrázoló nyelvhasználata nem csupán az egyes eseteket reprezentáló, mimetikus funkcióban kap helyet és szerepet a kötetben. Sőt, általa is áttételesebb, bonyolultabb a helyzet, hogy már maga a traumanyelv tünet- és jelzésszerűségében eleve távol van az egyén saját, ön-kifejező nyelvétől, mivel jobbra vagy nyelvi konszenzusok mímeléséből, plagizálásából építkezik az átlagnál is erőteljesebben, vagy verbális ikonként, illetve szimbolikus, pszeudoszimbolikus módon működik.⁷ A traumanyelv tehát eleve a másnak a nyelve, s ezt a sérült, imitált nyelvet – költői eszközökkel erősítve, imitálva az imitációt –, tehát a nyelvi idegenségérzetet helyezi át Borbély a költészetbe, a test eleve adott, ám a traumatizált test még nagyobb idegenségérzetével együtt, s e kötetben ezt teszi a költői nyelvvel szembeni kételyeinek alapjává, kiindulópontjává. „A testek juttatnak birtokába minket a testeknek mint saját idegenségeinknek. Semmi köze ennek a test dualizmusaihoz, monizmusaihoz vagy fenomenológiáihoz. A test nem szubsztancia, nem fenomén, nem hús, nem jelentés. Hanem kiirt-lét.”⁸

A trauma kapcsán fontos kiemelni, hogy a trauma konverziós tüneteit az is jellemzi, hogy ezekben az esetekben feszültség áll fenn a felismerendő, átérzendő gondolat és érzélem, valamint az ennek útjában álló internalizált tiltás között, és ezt a feszültséget, konfliktust a tudat és a test egyaránt működteti, együtt tevékenykednek, így a megelőzőtség, megelőlegezettség, elsődlegesség felállítása bármely rész javára hasonlóan problematikus, mint a kifejezendő tartalom és a nyelv, az identitás és a nyelv viszonyát vagy mint az ember dualisztikus (test és szellem/lélek) felosztottságát vizsgáló filozófiai, elméleti diskurzusok eseteiben, amelyeknek paradox viszonyait szintén színre viszik e versek.

A trauma mint tematikus, kulturális, poétikai kódrendszer kötetbeli szerepéhez a traumának az a vonása is hozzájárul, hogy esetei, a sérülést okozó esemény a szelf törését

⁷ Vö. Juliet Mitchell: Trauma, felismerés és a nyelv helye. *Thalassa*, 1992/2–3, 61–81.

⁸ Továbbá: „Az ego a testnek, a test eljövételének abszolút akadályja is. [...] ott, ahol a *corpus* bejelent(kezik) mint »ego«, az ego ellenséges viszonyba lép, szembe helyez egy önmagát saját magával, és a *corpus* lesz ennek a szembenállásnak az anyagi gátja (s maga a bejelentés helye). A szubjektum objektált anyaga. Ezért nincs »saját test«, az már egy rekonstrukció. [...] A *corpus* soha nem tisztán én vagyok.” Jean-Luc Nancy: *Corpus*. Ford. Seregi Tamás, Bp., Kijárat, 2013, 18.; 24.

eredményezi, amely ezután olyan régi minták követése által él tovább, amelyekben a felismerés bizonytalan. A régi minta csupán ismétlődni és újraérvényesülni képes, változni képtelen. A gát, sérülés mértékéből adódóan felismerés, reflexivitás, így interiorizáció hiányában az esemény nem válhat történetivé, a múlt és az identitás történetének részévé. A múltbeli trauma időtlen jelenként funkcionál, ami nem más, mint a szelf eltörlése és áldozatként való állandósulása. „Ha valakit meggyaláz egy esemény, jelenlétét egy előző élmény által kell megmutatnia, amelyben áldozat volt, mert a hiány aktualizálhatóságának egyetlen módja az áldozatként való létezés.”⁹ A szelfnek ez a törése, sérülése jelen esetben az én megragadhatóságának és elmondhatóságának, az identitás költészetbeli, poétikai lehetőségeinek kérdéseire szolgál háttérként.

Látható tehát, hogy a traumatörténetek és a traumatizált, sebzett test középpontba állítása, amit a kötet keretezése tovább hangsúlyoz, jóval túlfut nemcsak a pszichológia, de a kulturális trauma jelenségének keretein is. A traumával kapcsolatos eddigi megfigyelések, illetve a legendákban használt traumatizált nyelv eszközeinek működtetése, továbbmozgatása, illetve a legendákra reflektáló, a kötetben többségben álló elvont, gondolati ódák felvetései által is egyértelművé válik, hogy Borbély nem egyszerűen az egyéni, majd ezeknek sorozatából összeálló kulturális, kollektív traumák iránti emberi és társadalmi felelősségvállalás vagy az egyéni érintettség személyes tétje miatt helyezi a traumát és a testet köteté alapjává, hanem mert a trauma létében, szimptomáiban, működésmódjában olyan kérdések és együttállások kulminálnak, amelyek kapcsán nem csupán a test leírhatóságának kérdései vagy a test nyelvként való értelmezhetősége járható körül,¹⁰ és a szerző nem is csak a testek folyamatos diskurzusát igyekszik megragadni a költészet nyelvvel, ahogy ezeket a szakirodalom több helyen tételezi.¹¹ Mindezek mellett test és nyelv elválaszthatatlanságát, egymásra utaltságát tételezve, a szétválasztás és egymásba írás műveleteit körkörösen (el)végezve, Borbély kötete – inkább a kompozíció egésze, mint az egyes versek – ismét a költői nyelv, a kortárs poézis, a művészet lételemességére kérdez rá, továbbá az emberi létezés rettenetének, értelmének határaihoz érkezik, és ennek a számára szintén szétválaszthatatlan antropológiai-humán-költészeti létmódnak számos, súlyos konklúziókat feltáró aspektusát mozgatja meg.

Viszonyulását, alaphangvételét tekintve szintén kettősség rögzíthető: egyfelől ironikusan kiábrándult, másfelől pedig a végsőkéig tragikus a szerző közelítésmódja, és a *Halotti Pompa* című kötetnél erőteljesebben érkezik el mind a költői nyelvre, mind az emberi létre vonatkozó kilátástalanság konklúzióihoz. A kétféle viszonyulás- és eljárás mód, hangoltság együttesen, egymás mellett működik, ám mindegyik talán mégis a kérdéshalmaz más-más részével áll szorosabb kapcsolatban. A *Testhez* kötet versei nemcsak két nagy irodalmi hagyomány, műfaj kikezdésére, dekonstruálására irányulnak, hanem ezen belül érintik mindazon tudományok, életterületek, így a filozófia, jog- és orvostudomány, teológia, etika, nyelvészet, fizika, geometria, genetika, robotika diskurzusait, amelyek valaha hozzászóltak az élő, élettelen test és/vagy az anyag témájához. Ezeknek a diskurzusoknak, területeknek nyelvi fragmentumai darabonként, halott anyagként, (nyelvi) tetemként kerülnek a Borbély-versek szövegébe: „A testbe írt nemlét / néz vissza: az anyag / a jövőből”. A test is részleteiben, egy-egy fizikai jellemzője mentén, sokszor teoretikusan, definíciószerűen tűnik fel, ezek a részletek, jegyek pedig jobbra a felszínnel, körvonallal, alakkal stb. fog-

⁹ Juliet Mitchell: i. m., 78.

¹⁰ „A testek csak grammatikák” (*A testhez, De Sade lilioma*, 112.); „A Test csupán csak Gondolat, / szavak pozitúrája, / jelek, ragok ruhája” (*A testhez*, 149.); „A Test csak kódolt üzenet / jelek találkozására” (*A Testhez*, 168.)

¹¹ Krusovszky: i. m.; Nagy Csilla: A test mint tanú. *Műút*, 2010/22; Széplaky Gerda: A halott test grammatikája. A megváltás lehetetlensége Borbély Szilárd *A Testhez. Ódák és legendák* című verseskötetében. *Helikon*, 2011/1–2.

lalkoznak, a test és a külvilág látható, érzékelhető határán mozognak, beljebb, a „testmélybe” ritkán jutnak el vagy be. Az újabb és újabb nekifutások, amit az ismétlődő verscímek (*Az Anyaghoz*, *A Magzathoz*) is mutatnak, vagy amelyek a test valamelyik aspektusát emelik ki, illetve a testtel fedésben, teoretikus, metaforikus viszonyban álló dolgoknak, fogalomnak (például körvonal) entitását vizsgálják, továbbá a négy összegző szándékú *A testhez* (azonos) című költemény is jelzi a test leírásának kudarcát. Ezek a különböző diszciplínák beszédmódjait ironikusan megidéző pszeudo-argumentációk, ahogy Szűcs Teri¹² nevezi őket, mintha nem tartanának sehová, a közbeékelte legendák pedig a szentek életét és a legenda metafizikai jellegét, erkölcsi, vallásos tanító szándékát fordítják át horrortörténetekké. Ebbe a lényegét, létjogosultságát tekintve elbizonytalanított középkori műfajba illeszti bele a szerző a női szenvedéstörténeteket, amelyek a borzalom, a trauma jelenvalóvá tételén túl szintén nem tudnak tanulsággal, teleologikus magyarázattal, értelemmel szolgálni semmire, csak az emberi létezésből elválaszthatatlan agressziót és szenvedést, a halott, halálra szült, halálra való testeket próbálják közvetíteni halott nyelvdarabok kiterítésével. A kultúra, a nyelv, az etika maradványainak tetemre hívása, groteszk haláltánc ez, amely összességében a humánumban mibenlétére, kilétére kérdez rá; mi az, ami még nem az, és mi az, ami már nem. Ezért kaphat kitüntetett szerepet a magzat mint prehumán határhelyzet, vagy mint a transz-, poszt- és dehumán alakja: „mondd, hogy mikortól számít a magzat / anyagtalanságban létezőnek? / A gondolatától, hogy elkövetkezhet? / Az ígértétől, hogy talán megszülethet? / Mert a létezés nem anyaghoz kötött?” (*A Gondolathoz*) A holokauszt-történetek egy-egy eleme, így a kopaszra nyírás, olyan aktus, amelynek során az embereknek meg kellett válniuk azoktól a jelrendszerektől, amelyek személyekhez kötik őket, amelyek perszonalizálják őket. Ugyanez a folyamat az ódákban is megfigyelhető, más megvilágításban, amelyekben a testeket extrém közelképekben, részleteiben látjuk (*A mellbimbóhoz*, *A bőrkeményedéshez*, *A kesztyűbábhöz*). Egy-egy testrészt megfigyelése és megéneklése torzítja és fragmentálja ezeket a részeket:¹³ „A hámszövet, a bőrlemez / érzeit elveszti / És elhalt részeket keres / és szenttelen kimetszi” (*A bőrkeményedéshez*).

A tárgyiasult, tárgyiasított és posztumán test a báb és a gép motívumaiban „él” tovább. Ez utóbbi újabb gondolati kört nyit a nyelv és a költészet ezredvégi dilemmáihoz. Borbély lírája már korai köteteitől kezdve elutasítja a nyelv organikus felfogását, inkább annak mechanikusságát, tautologikusságát előfeltételezi, a nyelv deiktikus, grammatikus struktúráit felszámolva az ismétlés, a gépies textualitás eszközeivel, a központozás elhagyásával a szintaktikai struktúrák többértelműségére, véletlenszerűségére játszik rá már a *Hosszú nap el* (1993) és a *Mint. minden. alkalom* (1995) kötetekben is.¹⁴ Ám a nyelv uralhatatlanságának önértelmező metaforáját, a gépezetet a teljes szöveg- és műfaji hagyományt felbolygatva működteti tovább későbbi köteteiben is, amelyekben az elhasznált nyelv kvázi működtetésének kifinomultabb, a destrukciónak, dekonstrukciónak jóval komplexebb és egyben félelmetesebb tevékenysége tapasztalható.

A Testhez című kötet test és grammatika összetartozására, hangalak, jeltest és fogalmi sík viszonyára is rákérdez az emberi test (alakja, anyaga, körvonala), a testben magzatként bontakozó – előzetes – jelentés, a transzhumán, prehumán kérdéseiben, összefüggésében keresztül, aminek legerősebb kötetbeli metaforája a névelő és a magzat azonosítása. Ám a test szintén „csak kódolt üzenet / jelek találkozása”, s mint jelentésben, jelzésben rögzülő leválik, elválasztódik a jelen levő testtől, tapasztalatitól. A test lehetősége életnek, mozgásnak, a szó kimondásának, ám az élő test csak a jelenlétben tudja megtartani

¹² Szűcs: i. m.

¹³ Vö. Kulcsár-Szabó: i. m., 55.

¹⁴ Vö. Kulcsár-Szabó Zoltán: A gép poétikája. In: Uő.: *Metapoétika. Önprezentáció és nyelvészlelet a modern költészetben*. Bp., Kalligram, 2007, 417–442.

magát, mert minden megragadás, objektiváció halotti pózba merevíti,¹⁵ elidegeníti, minden nyelvi rögzítés halálba lökés, halott retorika, „alvadt vérdarab”. A versek e paradoxon felismeréséig, belátásáig szintén eljutnak. Az ironia mélyén tragikum és reménytelenség van.

Az abortusz- és vetélestörténetek, a holokauszttanúságok tehát a szó eredeti értelmében vett sebzett, traumatizált testet és a testet ért sokk lélektani következményeit egyaránt az olvasó elé tárják. Ám a kötet egésze az elidegenített, elhajtott test kiterítésénél tovább még az ezekre reflektáló, a testet értelmezni kívánó gondolati költemények segítségével sem jut. A test pusztul, önmagába zárul, a nyelvvel és a másikkal szemben zárt, megközelíthetetlen, ez a (nyelvi) megközelíthetlenség létezését is megkérdőjelezi, mindezzel szemben egyedül a testben élő magzat nyújthat(na) bizonyosságot. Széplaky Gerda meglátása szerint kizárólag a magzat létezése, térfoglalása, térkitöltése lehet az ember számára bizonyosság a testiességnak, a test formálódásának, jelenlétének és folytonosságának. Csak „a megszülető magzat által tudhatja az ember azt, hogy világa nem a nyelvi lét tiszta kívülsége, hanem valóságos hely”, ami kitölti a teret anyaggal.¹⁶ A magzat a humán megszületésének előképe, megelőlegező reménysége, ám már *A Megfosztás* című óda is arról beszél, hogy ez a remény, várakozás, amely a messiásvárás képzetét is felkelti, csak addig tart, amíg a gyermek az anya testében fejlődik, a szülés és születés „részvételen brutalitása” egyben halál is, az „Isten borzalmas jelenléttelen / születése és rettenete a halál // pillanatában”. Az elválás az anyától nem más, mint „a testtelen halál gondolatának / belátása”. Az abortusz, a vetélés, és a holokausztot követően a meg nem szül(et)hető gyermek kaddisa ennek a gondolatnak fokozása, hangsúlyozása, a folytonosságot, bizonyosságot, reménységet törli el. Csírájában.

A kötet a trauma minden fokát bejárja, a magzatvesztés és a személyes élettörténetek egyéni traumák, ám ismétlődésük által kollektivizálódnak, a holokauszt pedig egyértelműen a kollektív trauma irányába lépteti a képzeteket,¹⁷ amit *A Dunánál* című József Attila-óda megidézése és a *Legenda Aurea* történeteinek felhasználása sajátos történelemszemléletbe von és a múlt felé tágít. A sebzett és metafizikai értelemben elhagyott emberi test és az ebbe a romlandó testbe zárt ember életmagánya, halálfélelme áll a versek centrumában. A mulandó testet „a megalázásáról, a meggyötréséről, az elpusztításáról szóló tudósítás emeli »ontológiai státuszba«, a test csak ekként válhat a történet, a diszkurzív nyelv részévé”.¹⁸ Mindezek alapján felvethető, hogy a megfogalmazott kérdések súlya, metafizikai hangoltsága által Borbélynál a trauma ontológiai távlatot kap, a versekben a létezés mint trauma áll előttünk.

¹⁵ Vö. Széplaky: i. m., 146.

¹⁶ Uo. 153.

¹⁷ Vö. Nagy Csilla: i. m.

¹⁸ Széplaky: i. m., 156.